

РОЛЬ ФЕДОРА ВОВКА У СТАНОВЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОГО ПАЛЕОЛІТОЗНАВСТВА ТА ЙОГО СПАДЩИНА У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Археологія та проблеми вивчення палеоліту завжди перебували у сфері наукових інтересів Федора Вовка, всесвітньо відомого вченого та громадського діяча. Багатогранна особистість Федора Кіндратовича більшості наукового загалу відома насамперед у зв'язку з його неоціненним внеском у розвиток вітчизняної антропології та етнографії, проте не менш вагома його роль і у становленні палеолітознавства як окремої дисципліни в археології, а також у запровадженні найновішої на той час методики розкопок та вивчення пізньо-палеолітичних пам'яток.

Перше знайомство та зацікавлення четвертинною геологією, палеонтологією, найдавнішими періодами археології відбулося у Федора Кіндратовича ще під час слухання лекцій одного з фундаторів вітчизняної четвертинної геології професора Київського університету ім. св. Володимира Костянтина Феофілактова, який брав активну участь у дослідженні Гінцівського поселення – першої палеолітичної пам'ятки, відкритої в Україні у 1873 р., що практично перевернула уявлення тогочасної європейської науки щодо віку заселення людиною Східної Європи взагалі [Шовкопляс, 1992, с. 10]. Результати цих досліджень були виголошені на III Археологічному з'їзді, що проходив у Києві у 1874 р., і де Ф. Вовк виконував різні обов'язки як член оргкомітету і мав нагоду познайомитися з видатними вітчизняними та зарубіжними вченими. Ці події могли стати своєрідним поштовхом до зацікавлення археологічними питаннями, після з'їзду він вже безпосередньо бере участь у археологічних експедиціях під керівництвом Володимира Антоновича, які провадились на Київщині та Волині у 1875–1876 рр. [Франко, 1992, с. 113–114].

Новий етап у науковій біографії Федора Вовка на терені вивчення палеоліту розпочався під час його вимушеної політичної еміграції та знайомства з чисельними колекціями палеолітичних знахідок,

що зберігалися у фондах провідних західноєвропейських музеїв Відня, Праги, Риму, Цюриха тощо. З 1887 по 1905 рр. Ф. Вовк проживав у Парижі, за цей час він пройшов шлях від студента Сорбонни до видатного вченого, доктора природничих наук. Нагадаємо, що наприкінці XIX ст. саме французька школа палеолітознавства посідала провідне місце у світі й вже випрацювала достатньо досконалі методи розкопок палеолітичних пам'яток, систему фіксації знахідок та класифікацію крем'яних знарядь. Ф. Вовк вивчає археологію теоретично й практично, слухаючи лекції Л. Манувріє, П. Брока, П. Топінара, Є. Амі, Ерве, Летурно, провадить свої перші дослідження під їх керівництвом, ретельно вивчає, замальовуючи, фотографуючи колекції Museum d'History Naturelle, Musee de Trokadero та інших наукових установ. Особисті зв'язки Ф. Вовка із Габрієлем де Мортільє, класиком європейської школи палеоліту та співавтором уживаної загалом й донині періодизаційної схеми поділу палеоліту Європи (так званої схеми Мортільє–Брейля), мали величезний вплив на процес його формування як професійного палеолітознавця світового рівня. У цей же час він, як один із найближчих учнів Г. Мортільє безпосередньо бере участь у роботі Паризької Антропологічної спілки, редагує статті та друкується у часописах «Anthropologie», «Bulletin de la Societe d'Antropologie de Paris» та інших [Франко, 2000, с. 217–220].

Разом з тим він особливо зацікавлено ставився до археологічних новин з батьківщини, бо середина 90-х років XIX ст. – це був час надзвичайно бурхливого розвитку вітчизняної археології. Завдяки листуванню з В. Антоновичем, М. Біляшівським, В. Хвойкою Федір Вовк був добре обізнаний з археологічними дослідженнями у тодішній Російській імперії. Їх результати, під час сенсаційні, висвітлював вчений у статтях, рецензіях, відгуках, він перший ввів у світовий

науковий обіг вітчизняні палеолітичні пам'ятки. Своєрідним «живим зв'язком між українською археологією взагалі та закордонними науковими колами» називав Федора Вовка Анатоль Носів [Носов, 1928, с. 6].

Безперечно, особливу зацікавленість Ф. Вовка викликали відкриття і розкопки Києво-Кирилівської палеолітичної стоянки. Результати досліджень В. Хвойки, набули великого розголосу у археологічних колах, оскільки вперше на території Східної Європи були знайдені зразки палеолітичного мистецтва. Федір Вовк першим навів західноєвропейські аналогії цим унікальним знахідкам (насамперед серед мистецьких виробів мадлену Франції). Детальний аналіз стратиграфії стоянки, урахування особливостей крем'яних знарядь дали підставу досліднику впевнено датувати пам'ятку саме мадленським часом [Вовк, 1899, с. 211–219; Вовк, 1902, с. 1–12; Волков, 1904, с. 16–25]. Це викликало хвилю заперечень як із боку офіційної російської науки, так і самого В. Хвойки, які визначали її вік значно більш раннім часом (спочатку добою муст'є, а згодом – початком кам'яного віку). Згодом останній визнав вірність висновків Ф. Вовка [Франко, 2000, с. 219]. Наголошуючи на недостатній рівень методів розкопок та фіксації знахідок під час дослідження Кирилівського та Гінцівського поселень, вказуючи на недоліки та похибки, без яких не обійшлося на етапі становлення вітчизняного палеолітознавства, вчений неодноразово підкреслював заслуги своїх попередників, з яких «особливу старанність та любов до діла виявив Хвойка, що врятував такі дорогоцінні залишки палеолітичної епохи» [Бахмат, 1964, с. 189]. На думку Федора Кіндратовича, тільки завдяки природній допитливості та невтомній енергії Вікентія В'ячеславовича «все содержимое этой, одной из редчайших не только в России, но и во всей Европе находок, не ушло на планировку какого-нибудь Афанасьевского яра или на постройку днепровской дамбы...» [Волков, 1901, с. 133].

Вчений, добре обізнаний з досягненнями західноєвропейської науки, надає багато уваги в своїх наукових роботах таким питанням як визначення мети археологічного дослідження, науковий аналіз отриманих матеріалів: «Всякая научно-производимая раскопка должна иметь задачей не только извлечение из земли древних предметов, но и возможно полное восстановление всей той культуры, остатками которой они являются перед нами» [Волков, 1901, с. 136]. Федір Вовк неодноразово підкреслював, що недостатньо просто здійснити розкопки, здати речі до музею, а що-

денники в архіви. Для того щоб результати розкопок мали дійсно наукове значення, їх треба описати та видати. Ще на початку ХХ ст. вчений наголошував на необхідності фотофіксації знахідок, ретельному опису та обов'язковій інвентаризації всього комплексу знайдених матеріалів (кістки, фрагменти посуду, вугілля, зразки дерева тощо), надавав конкретні рекомендації, виконання яких, на його думку, надало б змогу досконали і всебічно дослідити пам'ятки старовини. Ф. Вовк закликав особливо відповідально ставитись до археологічних досліджень, і пам'ятати, що саме під час розкопок безповоротно і назавжди втрачається те, що не зуміли або не змогли зберегти через незнання або необачність [Волков, 1901, с. 136–141]. На сьогодні ці застереження, на жаль, не втратили своєї актуальності.

Наукова роботи Федора Вовка у галузі палеолітознавства була продовжена й після його повернення у Російську імперію, що стало можливим після революції 1905 р. Визначною подією в житті Федора Кіндратовича в цей період стало відкриття Мізинської стоянки. Це було як своєрідний дарунок долі, як винагорода за тривалий час вимушеної розлуки вченого-патріота з рідною Україною.

Ще наприкінці ХІХ ст. мешканець с. Мізин Є. Кошель під час будівництва хати знаходив значну кількість кісток мамута. У 1907 р. під час будівництва льоху знову натрапили на кістки допотопних тварин. На цей раз про знахідку повідомили у Чернігівську губернську архівну комісію та Чернігівське відділення Комітету підготовки ХІV Археологічного з'їзду. Уважно оглянувши купу кісток, що були доставлені до Чернігівського музею і лежали там просто долі разом із землею, в якій вони були знайдені, Федір Кіндратович помітив невелику кількість крем'яних виробів і визначив, що це, безумовно, знаряддя мадленської доби. Влітку 1908 р. Ф. Вовк разом з С. І. Руденком та П. П. Єфименком здійснили попередні розкопки, які дали сенсаційні знахідки палеолітичного мистецтва [Шовкопляс, 1965, с. 11–12]. На ХІV Археологічному з'їзді вчений виголошуючи доповідь про дослідження, розпочав її так: «Я могу доставить себе завидное удовольствие поздравить Съезд с открытием новой палеолитической стоянки» [Волков, 1911, с. 262]. У 1909, 1911–1914 рр. Ф. Вовк разом із своїми учнями (Л. Чикаленко, П. Єфименко, С. Руденко, В. Сахаров, М. Рудинський) провадив широкомасштабні польові дослідження [Франко, 2000, с. 236], в результаті яких були здобуті не тільки унікальні вироби з бивня мамута, але й прикраси,

чисельні та розмаїті кістяні і крем'яні знаряддя, що одразу висунули Мізинське поселення на одне з провідних місць поміж всесвітньо відомих палеолітичних пам'яток Європи. В історії вітчизняного палеолітознавства мабуть немає іншої пам'ятки, яка б привертала увагу кількох поколінь археологів, викликала б стільки різних точок зору, гіпотез тощо.

Під час польових досліджень пам'ятки Федір Вовк та його учні застосували найновішу, відому на той час у Західній Європі, методику розкопок, описи та фіксацію знахідок. Методичні рекомендації зокрема відображені в одному з листів Ф.К. Вовка до П.О. Смєлова, в якому вчений радить обов'язково зняти проміри з виявленого профілю, зробити план поперечних траншей, позначаючи в кожній висоту культурного шару, помічати глибину знайдених предметів та скупчення кісток, також нагадує про необхідність вести щоденник, де фіксувати знахідки, а на кістках не забувати робити помітки чорнильним олівцем, в якій траншеї вони знайдені. Методика вдосконалювалась під час робіт, і якщо розкопи 1908 та 1909 рр. ще не мали внутрішнього членування, то розкопи 1912–1914, 1916 рр. поділялись на метрові квадрати з подвійним цифровим (римським та арабським) позначенням [Сергин, 1987, с. 6].

Федір Кіндратович був прикладом серйозності під час розкопок. В підході до роботи, як згадує його учень Левко Чикаленко, він все робив так, «що коли б будь-хто виявив бажання ближче придивитись до його праці, то знайшов би в матеріалах найдрібніші вказівки стосовно рельєфу поверхні стоянки, плану залягання кісток, числа знайдених звірячих кістяків, кремінного начиння відповідно кожному квадратному метрові. З розкопок було брато все, навіть, те, що тепер при сучасному стані науки не має видимого значення, але далі може його мати...» [Іванченко, 1995, с. 5]. І дійсно, чисельні польові описи, щоденники, фотографії речей та археологічних об'єктів, а також кресленики розрізів та планів Мізинської стоянки зберегли свою інформативність частково і донині, що доводять, наприклад, публікації, присвячені структурі поселення [Сергин, 1987].

Своїм учням Ф. Вовк зумів прищепити самовіддану любов до науки. Вчений не боявся доручати талановитій молоді відповідальну роботу, це був один з його педагогічних методів. «Бути його учнем – це багато значило. Це значило бути і співробітником, і молодшим товаришем, з яким обмірковуються не тільки дрібні поточні питання, але який і в широких загальних питаннях

наукового значення та в розробці питань практичної діяльності бере активну участь», – зазначає Левко Чикаленко [Іванченко, 1995, с. 5–6]. В цьому і проявився неабиякий талант Ф. Вовка як педагога.

Вивчення Мізинської стоянки відбувалося на міждисциплінарному рівні із залученням даних суміжних наук (геології, зоології, ботаніки тощо). Фактично Мізин – це перша професійно досліджена стоянка кам'яного віку в Україні. Датування комплексу Мізина мадленським часом, тобто останньою третиною пізнього палеоліту й зараз не викликає сумнівів у більшості фахівців. Основні результати вивчення Мізинського поселення, як і узагальнення тогочасних знань про палеолітичні пам'ятки Східної Європи були викладені Ф. Вовком у доповіді «Палеолит в Европейской Росии и стоянка в селе Мезине Черниговской губернии», яка була виголошена ним 17 березня 1909 р. на засіданні Відділення російської та слов'янської археології Російського археологічного товариства і викликала палкі дискусії у представників російської офіційної науки [Франко, 1992, с. 116].

У першій частині своєї доповіді Федір Кіндратович виклав тогочасну європейську систему поділу палеоліту на окремі епохи, розроблену Г. Мортільє, та прив'язав до них наявні східноєвропейські комплекси. Він досить критично проаналізував роботи своїх сучасників і попередників у галузі палеолітознавства (насамперед графа Олексія Уварова, Івана Полякова та інших), відзначивши їхній достатньо низький методичний та науковий рівень, особливо щодо польових досліджень. Був також відзначений й певний дилетантизм у висновках, властивий так званій аматорській або «поміщицькій археології», що не відповідали здобуткам тогочасної західноєвропейської науки. Це викликало досить бурхливу реакцію у присутніх, значна частина яких й уособлювала цю течію в археології. На їх звинувачення в тому, що вчений нібито ганьбить імена своїх попередників, Ф. Вовк відповів, що він не може замовчувати недоліки, поверховість та незнання, що заповнили російську археологію [Борисковский, 1953, с. 19].

Друга частина доповіді торкалась власне Мізинського поселення, специфіки його палео-екологічного середовища на підставі геологічних і топографічних умов залягання, а також фауністичних та флористичних решток. Надзвичайно цікавими є думки вченого щодо накопичення трупів померлих мамутів у давніх річищах і тяжіння до цих місць палеолітичних поселень. Нагадаємо, що саме такого висновку дійшли сучасні

археологи, пояснюючи величезну кількість мамутових кісток, що були використані для будівництва жител на багатьох пізньопалеолітичних пам'ятках Центральної та Східної Європи [Нужний, 1997, с. 19–20]. Щоправда Ф. Вовк, як і його сучасники, не зрозумів, що досліджені ним скупчення кісток на пізньопалеолітичних поселеннях являють собою рештки жител та господарських ям. Це відкриття пощастило зробити лише його учневі П.П. Єфименко [Єфименко, 1934, с. 102]. Наукова громадськість доволі високо оцінила рівень дослідження Мізинської стоянки. Так, в Записках Відділення російської та слов'янської археології Російського археологічного товариства підкреслюється, що пам'ятка становила «драгоценность в научном отношении, как сама по себе, так и по той тщательности и умелости с которой она была исследована» [ЗОРСА, 1913, с. 305]. Як зазначає А. Носів, саме «через Мізинські здобутки, які мають першорядну вагу в науці для вивчення палеолітичної культури, Федір Кіндратович зажив всесвітньої слави, а українська археологія піднеслася на почесну височину» [Носов, 1928, с.7]. Дійсно, в науковій біографії дослідника було не одне відкриття, але особливу славу принесла йому саме Мізинська палеолітична стоянка. Доповідь Федора Кіндратовича про розкопки пам'ятки на Міжнародному антропологічному з'їзді в Женеві у 1912 р. викликала палкі дискусії, дебати, проте думка науковців була одноставною – археолог заслуговує на міжнародну премію. Незважаючи на те, що на з'їзді прозвучали повідомлення про дослідження настінних малюнків у французьких та іспанських печерах та інші визначні відкриття, міжнародна премія Кана була вручена Федору Вовку [Франко, 2000, с. 113]. Це стало справжнім тріумфом, вершиною творчого злету українського вченого. Цілком слушним є висновок Олександра Ситника, що відкриття і дослідження однієї Мізинської стоянки вже заслуговують на те, щоб увічнити ім'я Ф. Вовка – першого професійного дослідника палеоліту України [Ситник, 1999, с. 12].

Археологи НМІУ пишуться тим, що у фондах зберігається колекція, пов'язана з Федором Кіндратовичем Вовком – унікальною постаттю для світової науки. Це колекція а1 Мізин, що складається з чисельних крем'яних, кістяних виробів та серії шедеврів творчості неолітопа. Це, насамперед, браслет з пластини бивня мамута (а1/17), оздоблений вишуканим візним орнаментом у вигляді меандра і зигзагоподібних ліній, який, за словами Михайла Грушевського, «стано-

вить найбільшу окрасу мізинської колекції» [Грушевський, 1928, с. 24]. Колекція дрібної пластики з Мізина (у зібранні НМІУ) складається з 16 екземплярів стилізованих фігурок та 1 заготовки. Більша частина статуеток прикрашена різноманітними графічними композиціями. Саме Федір Вовк вперше ввів у науковий обіг для умовного позначення фігурок назви «пташки» та «фалічні» фігурки. В той же час дослідник припускав, що ці вироби могли «служити ручками або оздобними закінченнями якихось інструментів» [Грушевський, 1928, с. 24].

До виробів палеолітичного мистецтва Мізинської колекції належать і дві статуетки, які Ф. Вовк визначив як скульптурні зображення тварин (вовк-собака), що, можливо, виконували роль амулетів (а1/22, а1/23). Одну з них, з виділеною голівкою, видовженою шиєю та потовщеною нижньою частиною (а1/22) деякі дослідники розглядають як «стилізоване зображення людини», «фігурку у вигляді «пташки», «жіночу статуетку» [Замятнин, 1961, с. 51; Федоровський, 1927, с. 22; Яковлева, 1989, с. 44–46].

Серед інших виробів з кістки в колекції – заготовки для виготовлення підвісок – медальйонів та прикрас (а1/118–120); знаряддя для плетіння тканини, оздоблене лінійним орнаментом, який імітує намотану нитку (а1/16). Цей інструмент слідом за Ф. Вовком визначають як голку [«Мізин», 1931, с. 30, 49; Шовкопляс, 1965, с. 202].

В колекції є кілька клиноподібних знарядь, одне з них (а1/25) орнаментоване заглибленими лініями у вигляді різних комбінацій. В одній з них Федір Вовк бачив «щось схоже на тварину, а в другій – зображення подібне до житла північноамериканських індіанців». Незвичайним для орнаментики Мізина мотивом рівнобіжних рисок орнаментований також фрагмент ребра (а1/6780) [«Мізин», 1931, с. 30; Шовкопляс, 1965, с. 191, 196].

Один з найцікавіших виробів з бивня мамута в Мізинській колекції – так званий «жезл начальника» (а1/18). В свій час Ф. Вовк, не знайшовши відповідних аналогій цьому виробу, зазначав, що він подібний до інструментів, «що їх уживають чукчі, щоб значити ремінь» [«Мізин», 1931, с. 50] (тобто застосовувався для розминання ременів). Подібні вироби зустрічаються на багатьох пізньопалеолітичних стоянках, проте, як правило, вони виготовлені з рогу північного оленя. Сучасні дослідники розглядають їх як випрямлячі дротиків [Шовкопляс, 1965, с. 205].

Заслуговує на увагу і веретеноподібний черешковий наконечник дротика (а1/19) з пазами на протилежних боках для закріплення додатко-

вих конструктивних елементів з кременю (мікролітів), які значно підвищували здатність зброї завдавати важких і глибоких поранень [Нужний, 2001, с. 88].

Переважну більшість Мізинської колекції становить крем'яний інвентар з розкопок 1908–1914, 1916, 1930, 1932 рр. (дослідження Ф. Вовка, Л. Чикаленка та М. Рудинського). Загальна кількість виробів з кременю першого етапу вивчення пам'ятки (1908–1914) у зібранні НМІУ становить приблизно 24133 одиниці зберігання, з них 1250 – це знаряддя праці та заготовки для їх виготовлення. Частина матеріалів з досліджень Федора Вовка зберігається також в Чернігівському історичному музеї (757 одиниць). Очевидно, це матеріали з найперших зборів напередодні XIV Археологічного з'їзду та досліджень 1908–1909 рр. В Санкт-Петербурзькому Музеї антропології та етнографії також є дві колекції з матеріалами розкопок 1908–1909 рр. (загальна кількість – 17909 одиниць зберігання, з них знарядь праці – 549). Ці колекції надійшли в середині 30-х рр. XX ст. з Російського музею та Антропологічного кабінету університету [Сергин, 1987, с. 83], де Ф. Вовк працював після еміграції.

Чисельні вироби з кременю і кістки та унікальні зразки первісного мистецтва Мізина й до цього часу є предметом обговорень та дискусій [Нужний, 1992; Корнієнко, 1999, с. 25–30; Яковлева, 1989, с. 43–49]. До палеолітичної спадщини Ф. Вовка продовжують звертатись сучасні дослідники, вивчаючи, аналізуючи матеріали Мізинської стоянки, яку М. Грушевський в свій час називав «дорогоцінним документом старого побуту України» та слушно вважав це поселення «скарбом, не менш важним, а може навіть важнішим, ніж скажім Ольбія» [Грушевський, 1928, с. 35].

Підсумовуючи зазначене вище, хотілося б підкреслити: наукова діяльність Ф. Вовка засвідчила, що час непрофесійної та неспеціалізованої археології закінчився і розпочався етап диференційованого вивчення археологічних об'єктів, який вимагає певної спеціалізації фахівців згідно окремих підрозділів цієї науки (наприклад, у сфері вивчення пам'яток кам'яного віку, доби бронзи, середньовіччя тощо).

Вагомий внесок Ф. Вовка у розвиток вітчизняного палеолітознавства не обмежувався лише його особистим доробком у вигляді чисельних публікацій у багатьох європейських виданнях та

участі у міжнародних археологічних конференціях, коли він був єдиним містком, через який наукові думки Західної Європи доходили до нас і навпаки. Федір Кіндратович пройшов шлях від популяризатора археологічних досліджень до наукового осмислення та теоретичного узагальнення тогочасних знань про палеолітичні пам'ятки Східної Європи. Визначна роль Ф. Вовка у становленні палеолітознавства полягала в тому, що у розробці багатьох питань археологічної науки Федір Кіндратович був справжнім першопроходцем. Зокрема багато уваги вчений приділяв методиці археологічних розкопок. Саме Ф. Вовк ввів типологічний метод досліджень, започаткував комплексний підхід до матеріалу та його статистичний аналіз, розробив термінологію виробів з кременю.

Найголовніша ж заслуга вченого – започаткування школи вітчизняного палеолітознавства. Федір Кіндратович «дбав про заступників собі, про молодше покоління, про його підготування до наукової праці» [Носов, 1928, с. 7]. За короткий час Ф. Вовк підготував високопрофесійних палеолітознавців (П. Єфименко, Є. Руденко, Г. Бонч-Осмоловський, Д. Золотарьов, М. Рудинський, О. Алешо, Л. Чикаленко та інші). З різних причин, як зазначає Г. Григор'єв, представники цієї школи проголошували інші методи і підходи, пропонували замінити археологію палеоліту історією первісного суспільства, проте це не змінювало становища: в її основі залишились заповіді Ф. К. Вовка [Григор'єв, 1997, с. 32–33].

Заснована Федором Кіндратовичем палеолітична школа визначила напрямок розвитку археології на ціле століття. Дискусія, розпочата Ф. Вовком, щодо методики розкопок палеолітичних пам'яток на лесових терасах значною мірою визначила формування принципово нового підходу до цих досліджень, який був запропонований його учнем П.П. Єфименком і вперше успішно застосований під час розкопок Костьонок I на Дону [Єфименко, 1931, с. 58–60]. Пізніше нова методика була удосконалена та застосована такими провідними фахівцями у галузі вітчизняного палеолітознавства як І. Підоплічко, В. Євсєєв, І. Левицький, О. Черниш, І. Шовкопляс та іншими. Завдяки науковим дослідженням вчених, які продовжили справу Федора Кіндратовича Вовка, Україна займає одне з провідних місць за кількістю повністю досліджених палеолітичних пам'яток та вважається одним з найкраще вивчених регіонів Європи в археологічному розумінні.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахмат К. П.* 1964. Вікентій Вячеславович Хвойка (до 50-річчя з смерті) // Археологія. – Т. XVII. – К.
- Борисковский П.И.* 1953. Палеолит Украины // МИА. – № 40. – М.-Л.
- Вовк Хв.* 1899а. Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві // Матеріали до українсько-руської етнології. – т. I. – Львів.
- Вовк Хв.* 1899б. Палеолітичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві // Матеріали до українсько-руської етнології. – т. I. – Львів.
- Вовк Хв.* 1902. Магдаленське майстерство на Україні // Записки НТШ у Львові. – Кн. 2. – Т. 46 (XLVI). – Львів.
- Волков Ф.* 1903. Искусство мадленской эпохи на Украине // АЛЮР. – № 1. – К., 1904.
- Волков Ф.* 1900. По поводу наших неолитических находок с керамикой до-микенского типа // АЛЮР. – К.
- Волков Ф.* 1911. Палеолитическая стоянка в с. Мезин // Труды XIV АС. – Т. 3. – М.
- Григорьев Г.П.* 1997. Ф.К. Волков : коллеги и ученики // Традиции отечественной палеоэтнологии. – Тез. докл. Междун. конф. к 150- летию Ф.К. Вовка. – С-Пб.
- Грушевський М.* 1928. Техніка і умілість палеолітичної доби в нахідках Мізинського селища // Чернігів і Північне Лівобережжя. – Т. XXIII. – К.
- Ефименко П.П.* 1931. Костенки I // Сообщения Государственной Академии истории материальной культуры. – № 11/12. – Л.
- Ефименко П.П.* 1934. Палеолитические стоянки Восточно-Европейской равнины // Труды II Международной конференции Ассоциации по изучению четвертичного периода Европы. – Вып. V. – М.-Л.
- Замятнин С.Н.* 1961. Очерки по палеолиту.- М.-Л. Записки Отделения русской и славянской археологии Русского археологического общества. – т. IX. – Спб., 1913.
- Іванченко Ю.* 1995. Видатний вчений і патріот України // Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Передмова. – К.
- Корнієнко В.В.* 1999. Класифікація антропоморфних зображень пізнього палеоліту // Vita Antiqua. – № 2.
- «Мізин». 1931. Визначніші серії кістяних виробів Мізинської палеолітичної стації в освітленні Федора Вовка. – К.
- Носов А.* 1929. Ф.К. Вовк і українська наука // Антропология. – 1928. – II. – К.
- Нужний Д.Ю.* 1992. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. – К.
- Нужний Д.Ю.* 1997. Проблема сезонної адаптації фінальнопалеолітичних мисливців на мамонтів Середнього Подніпров'я і нові епігравецькі пам'ятки у басейні Трубежу // Археологія. – № 2.
- Нужний Д.Ю.* 2001. Дистанційна зброя і свідчення про збройні сутички за кам'яного віку // Військово-історичний альманах.- Річник II. – Число 1 (2). – К.
- Сергин В.Я.* 1987. Структура Мезинского палеолитического поселения. – М.
- Ситник О.* 1999. Хведір Вовк – перший професійний дослідник палеоліту України // Археологічна збірка Херсонської обласної державної інспекції охорони пам'яток. – № 1. – Херсон.
- Федоровський О.С.* 1927. Інструкції та програми для розвідок і реєстрації пам'яток археології // Охорона пам'яток на Україні. – Харків.
- Франко О.О.* Археологічні дослідження Федора Кіндратовича Вовка // Археологія. – 1992. – № 2.
- Франко О.* 2000. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К.
- Шовкопляс І.Г.* 1965. Мезинская стоянка. – К.
- Шовкопляс І.Г.* 1992. Вдалиї початок // Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею. – № 2. – Полтава.
- Яковлева Л.А.* 1989. Позднепалеолитические схематические статуэтки женщин территории Поднепровья // Первобытная археология. К.

T.N. Radievska

THE ROLE OF Th. VOVK IN RISE OF UKRAINIAN PALAEOLITHIC STUDIES AND HIS HERITAGE IN COLLECTIONS OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE

Summary

Paper includes essay of life and scientific activity of Th. Vovk, prominent Ukrainian archaeologist, anthropologist, and ethnographer. He was a true founder of Paleolithic studies in Ukraine. Th. Vovk was the first, who put into practice a modern methodology of field archaeological investigations in Ukraine. Materials of the famous site of Mizyn, hold in the National Museum of the History of Ukraine are analyzed in this paper.